

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 327.53-57(100)

Толстов С.В.

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРІОРИТЕТИ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США: ВІД Г. ТРУМЕНА ДО Д. ТРАМПА

У статті розглядається еволюція стратегічних підходів і пріоритетів міжнародної політики США після завершення Другої світової війни донині. Огляд американських зовнішньополітичних концепцій і доктрин дозволяє зробити висновок про те, що головним завданням міжнародної політики США протягом усього розглянутого періоду було забезпечення домінуючої ролі держави в міжнародній системі.

Аналіз зовнішньополітичних документів підтверджує висновки американських дослідників про те, що концепція домінування в її різних інтерпретаціях виконувала роль «великої стратегії», яка охоплювала більш вузькі за змістом і більш короткі за часом функціональні доктрини стримування, офшорного балансування, концерту-балансу або блокового розподілу світу між конкуруючими угрупованнями.

Корекція зовнішньополітичних пріоритетів нинішнього президента США Д. Трампа відображає об'єктивний процес адаптації до багатоплярної міжнародної системи. Висловлено припущення, що умови багатоплярної конкуренції змушуватимуть США застосовувати такі інструменти впливу, як багатостороннє і багатоцільове стримування, різні форми забезпечення балансу сил на основі регіональних союзів, коаліцій та спільнот безпеки, або офшорне втручання у випадках, якщо воно зможе забезпечити вигідне для США вирішення конкретних проблем.

Ключові слова: зовнішня політика США, стратегія, концепція, доктрина, домінування, стримування, балансування.

Для переважної більшості держав світу стандартні критерії зовнішньої політики вимірюються створенням сприятливих умов для внутрішнього розвитку та забезпеченням дружнього міжнародного середовища. Інструментами реалізації зовнішньополітичного курсу зазвичай вважаються певний статус держави, що ґрунтується на її економічному, технологічному та військовому потенціалі, способи й моделі позиціонування у сфері безпеки, наявність союзів і партнерств, участь у міжнародних організаціях та об'єднаннях, включаючи структури колективної безпеки.

Порівняно незначна кількість «великих» чи «провідних» держав на додаток до перелічених ознак використовує додаткові статусні атрибути, такі як сфера регіональних інтересів, привілейоване становище в якості центру сили, розвинений воєнний потенціал чи, подекуди, статус ядерної держави, різноманітна зарубіжна присутність, лідерство в міжнародних об'єднаннях та проектах, стабільність політичних систем і державних інституцій, що спираються на міцні конституційні засади й, подекуди, на імперську чи сталу цивілізаційну традицію.

Якщо йдеться про США, доводиться констатувати, що всі ці шаблі країна пройшла у далекому минулому. Адже створення сприятливих умов для внутрішнього розвитку досягалося на етапі війн з французами та індіанцями, війни за незалежність (XVIII ст.) та англо-американської війни 1812-1814 рр., а роль великої держави США опанували в період з кінця XIX ст. – до початку 40-х рр XX ст. Завершення Другої світової війни США зустріли в ролі наддержави, статус якої визначали розвинута високотехнологічна економіка, частка якої становила близько 50% світового ВВП, міцна фінансова система, володіння потужним флотом, монополія на ядерну зброю і наявність мережі закордонних військових баз. Невдовзі до цих атрибутів наддержави додалися формальне і неформальне лідерство в кількох військово-політичних альянсах в Європі, Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Наддержавний статус і глобальна присутність визначали низку специфічних, безаналогових завдань і пріоритетів. Адже система інтересів, впливів та зовнішніх зобов'язань США не вписувалася в забезпечення контролю над світовою територіальною імперією, подібно до колоніальних володінь Великої Британії, Франції, Голландії чи Португалії. Вона також суттєво відрізнялася від засобів впливу СРСР, пов'язаних з масштабною військовою присутністю в Центрально-Східній Європі, керівництвом світовим комуністичним рухом та стимулюванням національно-визвольних течій та організацій лівого спрямування.

Глобальна роль США потребувала розробки специфічних стратегій та підходів, які не відповідали стандартним уявленням про зовнішню політику. Після Другої світової війни всі зовнішньополітичні концепції США мали глобальне охоплення й переслідували розгалужені цілі, що поширювалися на різні країни та регіони. Також, відносно міжнародної діяльності США замість поняття зовнішня політика все частіше використовувалися поняття міжнародна стратегія або стратегія національної безпеки, яка стала традиційним атрибутом виконавчої влади.

В американській науковій літературі проблемі міжнародної стратегії США присвячена велика кількість робіт, автори яких ставили за мету структурувати американський досвід зовнішньополітичного планування, визначити його сутнісні ознаки, цілі та спрямованість. Ці пошуки призвели до появи терміну «велика», або головна стратегія (Grand Strategy), який означає набір змістовних характеристик наскрізного характеру, що дозволяють визначати спорідненість і відмінності в політиці різних президентських адміністрацій на великих часових проміжках.

Серед американських авторів, праці яких дотичні проблематиці «великої стратегії» США після 1945 р., варто відзначити З. Бжезінського [1], Г. Кіссінджера [2], К. Лейна [3], М. Лінда [4; 5; 6], П. Портера [7], Д. Снайдера [8], Т. Сміта [9], М. Ханта [10] та ін. Праці цих авторів, побудовані

на основі різних методологічних підходів, відтворюють основні аспекти глобального позиціонування США з погляду стратегічних цілей та намірів.

Методологія аналізу американських дослідників має суттєві відмінності й застосовує відмінні підходи. З. Бжезінський, уникаючи використання стратегічних підходів і пріоритетів у якості базових категорій зовнішньополітичної стратегії, вважав їх змінними характеристиками. Натомість він запропонував поняття «геостратегії», яку він тлумачив як «стратегічне управління геополітичними інтересами» [1, с. 12].

Г. Кіссінджер визначав «стримування» як «оперативну американську стратегію» періоду «холодної війни», оголошена мета якої передбачала «зміну радянських намірів». Водночас, на думку Г. Кіссінджера, в реалізації стримування були певні винятки. Приміром, Р. Ніксон вбачав у СРСР насамперед постійний геополітичний виклик. Після 1991 р., зауважував Г. Кіссінджер, політичні кола США вирішили, що ворожі наміри зникли, й оскільки «вільсоніанська традиція відкидає наявність конфліктних інтересів», це зумовило девальвацію традиційних зовнішньополітичних підходів [2, с. 741]. Г. Кіссінджер прогнозував, що у XXI ст. США повернуться до стратегії балансу сил: вільсоніанська ідеалістична концепція не зможе виконувати роль універсального керівного принципу, адже Америка «потребуватиме партнерів у справі збереження рівноваги в низці регіонів світу», і їх важко буде обирати на підставі одних лише моральних міркувань. Тому американським керівникам «доведеться сформулювати концепцію національних інтересів та пояснювати, як забезпечення національних інтересів у Європі та Азії слугує збереженню рівноваги сил» [2, с. 738].

Оскільки в геополітичному вимірі Америка є островом між берегами гігантської Євразії, чії ресурси і населення перевершують ресурси США, домінування якоїсь однієї держави над будь-яким з континентів Євразії – Європою чи Азією – все ще «залишається критерієм стратегічної небезпеки для Америки незалежно від наявності чи відсутності «холодної війни». Адже таке перегрупування країн здатне перевершити Америку в економічному, а в подальшому – і у військовому сенсі. Цій небезпеці доведеться протидіяти, навіть, якщо панівна держава буде прихильно налаштована до Америки, однак варто лише її настроям змінитися, як Америка буде позбавлена значної частини можливостей, які забезпечують ефективний спротив та більшою мірою почне втрачати спроможність впливати на події» [2, с. 740-741].

Американський політичний дослідник К. Лейн, спираючись на твори М. Леффлера та Б. Позена, запропонував розшифровку поняття «велика стратегія» як триступеневого процесу, що містить визначення життєво важливих інтересів держави; виявлення загроз для цих інтересів; розв'язання питань, яким чином краще задіяти політичні, військові та економічні ресурси держави для захисту цих інтересів [3, р. 88].

Утім, оскільки процес формування зовнішньополітичної стратегії є рухливим і не має заздалегідь визначених результатів, конкретна «велика стратегія» неминуче відображає погляди політиків на світоустрій, і дебати довкола «великої стратегії» є також дебатами про теорію міжнародних відносин. Теорії не є монолітними, й тому конкуруючі великі стратегії можуть бути похідними не тільки від різних теорій, але й впливати з одного й того ж теоретичного підходу. На думку К. Лейна, принаймні дві відмінні стратегії, зокрема «стратегія верховенства» (в сенсі досягнення домінування та утримання переваг) та «офшорного балансування», були безпосередньо пов'язані з реалістичною традицією, попри їх відмінні політичні наслідки.

Ключовими елементами стратегії домінування чи верховенства (*preponderance*), за якою діяли США з кінця 1940-х рр., вважаються:

- створення та забезпечення керованого США світового порядку, заснованого на політичній, військовій та економічній могутності та американських цінностях;

- максимальне збільшення американського контролю над міжнародною системою шляхом запобігання виникненню великих держав-конкурентів США у Європі та Східній Азії;

- підтримка економічної взаємозалежності як життєво важливого для США інтересу безпеки. Загалом логіка цієї стратегії передбачає, що взаємозалежність є першочерговим інтересом, нестабільність є загрозою взаємозалежності, а розширене стримування – це засіб, за допомогою якого стратегія знешкоджує цю загрозу. В цьому сенсі стратегічне ототожнення світового порядку з безпекою США відображає історично вкорінену віру в те, що для гарантування власної безпеки Америка має поширювати за кордоном проекцію своєї сили, так само як і політичні та економічні інститути та цінності [11, р. 27; 12, р. 53].

У дослідженнях багатьох американських авторів поширена думка про те, що навіть наприкінці 1940-х рр. рушійна сила політики США ґрунтувалася не лише на відчутті загрози з боку СРСР, але й на усвідомленні небезпеки з боку інших ворожих сил у доволишньому світі, що потребувало зусиль більших, аніж цього вимагало стримування Радянського Союзу. Як стверджував М. Леффлер, після 1945 р. США були єдиною великою державою у власній сфері впливу, нерадянському світі, і політичні кола США вважали, що «ні інтегрована Європа, ні об'єднана Німеччина, ні незалежна Японія не повинні мати права виступати як третя сила чи нейтральний блок» [13, р. 17]. У цьому сенсі стратегія США передбачала, хоча й різними засобами, «подвійне стримування» СРСР, Німеччини та Японії. Запит на бажаний світовий порядок залишався невід'ємною частиною великої стратегії США щонайменше з 1945 р., й це загалом пояснює, чому, попри завершення «холодної війни», США залишилися відданими стратегії домінування.

Серед альтернатив стратегії домінування у різні часи були запропоновані концепції офшорного балансування, концерту-балансу (поєднання балансу сил

та узгодження позицій з іншими великими державами) та зміцнення західного блоку під проводом США.

Автор концепції офшорного балансування К. Лейн ще в середині 1990-х рр. прогнозував, що попри можливість продовження на деякий час традиційної американської стратегії домінування, яка була головною за умов «холодної війни», її не вдасться підтримувати занадто довго. Адже зміни в розподілі влади в міжнародній системі та відносно скорочення потенціалу США, поряд із відповідним зростанням нових великих держав, зробить цю стратегію неприйнятною. На думку дослідника, причина цього полягає в стійкому процесі розвитку «стратегії розширеного стримування Америки» з боку опонентів. Тому з часом «витрати і ризики, обумовлені стратегією верховенства зростуть до неприйнятно високих рівнів. Отож час замислитися про альтернативні великі стратегії доти, доки події захоплять країну зненацька» [3, р. 87].

Запропонована К. Лейном альтернативна стратегія офшорного балансування обґрунтовує дві ключові цілі: «мінімізацію ризику участі США у майбутній великій війні (можливо, ядерній), та посилення відносної влади Америки в міжнародній системі». В межах запропонованого підходу, скориставшись своїм геополітично ізольованим становищем, США «зможуть відсторонитися від своїх поточних зобов'язань у Східній Азії та Європі». На думку К. Лейна, різко обмеживши свою зарубіжну присутність, США на початку ХХІ ст. мали б більшу безпеку і могутність у якості офшорного балансиру (що забезпечує баланс сил між декількома іншими великими державами багатопольярного світу), ніж це було б у разі продовження стратегії верховенства [3, р. 87].

Зі свого боку М. Лінд (співзасновник фонду «Нова Америка», професор Університету Техасу в Остіні) пропонує відмінне бачення. Критикуючи теоретиків реалізму з позицій ліберального підходу, він стверджує, що реалісти схильні надавати перевагу тому чи іншому варіанту офшорного балансування – «адаптивної стратегії», згідно якої США мають переносити свій вплив на найменш потужну й ворожу з великих держав багатопольярного світу. В довгостроковій перспективі такий підхід може мати певне підґрунтя, адже НАТО і союз США-Японія можуть занепасти, США можуть урізати витрати й скоротити закордонну присутність. Однак насправді існує більше альтернатив, аніж вибір між стратегією офшорного балансування та вже вочевидь неспроможною стратегією світового панування – глобальної «імперії», яку підтримували американські неоконсерватори і неоліберали. «Третій варіант – це поділ світу між довгостроковими геополітичними блоками» [6]

Аргументація М. Лінда ґрунтується на наступних тезах:

- Поділ світу між блоками, керованими супердержавами, був найважливішим фактом «холодної війни» з кінця Другої світової війни до 1990-х рр. Те, що зовнішньополітична еліта США та її союзники називають ліберальним світовим порядком – не більше ніж сучасний американський блок, на зразок «Вільного світу» періоду «холодної війни».

- Блоки періоду «холодної війни» були набагато більш інтегрованими, ніж старі європейські колоніальні імперії або династичні монархії, оскільки функціонально поєднували військові союзи, інтеграцію промислово розвинених економік і постійну пропаганду воєнного часу, що тривала протягом півстоліття.

- Не варто недооцінювати ступінь інерції в геополітиці. Вірогідно, головними дійовими особами світової політики залишатимуться не безліч незалежних держав, а невелика кількість більш-менш постійних ієрархічних багатонаціональних блоків, кожен з яких буде очолюватися однією чи декількома домінуючими національними державами.

- Відповідальний підхід до блоків означає відмову від ідеї національного інтересу як переліку роз'єднаних пріоритетів на користь визнання того, що національні інтереси як домінуючої, так і підлеглої держави часто визначаються лідерами як збереження або розширення блоку, до якого вони належать.

- Коли мовиться про оборону, слабкі країни можуть ставати «утриманцями» домінуючих країн блоку і витратити на військові потреби відносно невеликі кошти.

- Окрім колективної безпеки та економічних інтересів, членів блоку можуть об'єднувати спільна ідентичність або цінності.

Як зазначає М. Лінд, основою двопартійної зовнішньої політики США є переконання, що «існування американського блоку перебуває в сфері національних інтересів. З цієї аксіоми випливає, що національним інтересам відповідає абсолютно все, що зміцнює американський блок. Блок може розширюватися, якщо це можливо, однак допускати його скорочення в будь-якому разі не можна». Цьому суперечить «транзакційний націоналізм» Д. Трампа, який «жахас двопартійну зовнішньополітичну еліту США», адже на їхню думку, президент не усвідомлює, що «підтримка блоку – не просто одне з декількох завдань, а домінуюча мета стратегії США», що відкидає сумніви в доцільності безпекових гарантій Японії, Південній Кореї та союзникам по НАТО [6].

М. Лінд констатує, що «американський проект перетворення панування в межах блоку періоду «холодної війни» в універсальну гегемонію – трансформація всієї планети на єдину сферу впливу – зазнав невдачі завдяки опору Китаю, Росії і перевтомленій війною американської громадськості. Зовнішньополітична еліта США марно відмовляється визнати провал заявки Америки на світову гегемонію, вдаючи, що так званий «ліберальний світовий порядок» перебуває під загрозою з боку Китаю, Росії, а, можливо, й Ірану. Однак поточні конфлікти з Китаєм і Росією – це «не просто перепони на шляху до глобального панування США, а справжні перешкоди». Нема ні найменшого шансу, що «будь-який китайський і російський режим, яким би ліберальним чи демократичним він не був, колись визнає законною постійну військову

присутність США поблизу своїх кордонів». З огляду на невисокі для американської громадськості ставки на ведення ризикованої війни з великою державою, найбільш імовірним довгостроковим результатом виглядає «або нейтралізація оскаржуваних проміжних областей, таких як Україна і Південнокитайське море», або створення в цих районах нових воєнізованих прикриттів на кшталт «залізної завіси» епохи «холодної війни». Однак «у будь-якому разі жахаючий сценарій поділу світу між регіональними блоками і сферами впливу, ініційований як попередження прихильниками глобальної гегемонії, буде здійснений» [6].

Огляд підходів та ідей, викладених у працях американських авторів, свідчить про суттєві суперечності, пов'язані з оцінкою стану і тенденцій міжнародних відносин. Дебати в політичному середовищі США підтверджують гострі розбіжності між прибічниками традиційного курсу та представниками альтернативного напрямку, пов'язаного із зовнішньополітичними експериментами адміністрації Д. Трампа.

Виходячи із суперечностей у формулюванні цілей та принципів американської політики на сучасному етапі, мета статті полягає в аналізі еволюції стратегічних підходів та пріоритетів зовнішньополітичного курсу США в контексті змін у міжнародній системі після завершення Другої світової війни донині.

Динаміка зовнішньополітичних пріоритетів

До офіційних джерел, які відображають тлумачення політичних цілей, пріоритетів та особливостей міжнародного становища США, належать періодично обновлювані доктринальні документи на кшталт «Стратегії національної безпеки США», послань президентів до Конгресу про стан Союзу, президентських директив, позиційних документів Білого дому і рішень Ради національної безпеки при президентові США.

Закон Голдуотера-Ніколса (1986 р.) законодавчо закріпив подання Конгресу щорічних президентських доповідей США з окресленням стратегічних цілей у сфері національної безпеки. Ця традиція була започаткована президентом Г. Труменом у 1950 р., коли у доповіді Конгресу він оголосив адаптовану версію доктрини стримування СРСР, що впродовж багатьох років визначала перебіг «холодної війни».

Починаючи з Р. Рейгана всі президенти США затверджували офіційні документи з викладенням цілей та принципів стратегії національної безпеки. За Р. Рейгана адміністрація США оновлювала стратегію національної безпеки у 1987 р. та 1988 р., за Дж. Буша – у 1990 р., 1991 р. та 1993 р. Б. Клінтон у 1994-2000 рр. переглядав концепцію національної безпеки сім разів. Цю традицію продовжували Дж. Буш-молодший (у 2002 р. та 2006 р.) та Б. Обама (у 2009 р. та 2015 р.). За президентства Д. Трампа нова версія стратегії національної безпеки США була оприлюднена 19 грудня 2017 р.

В міжнародно-політичному позиціонуванні США значне місце традиційно посідало обґрунтування специфічної ролі цієї країни як взірця демократичного правління. Цьому суттєво сприяли ініціативи президента В. Вільсона (1913-1921 рр.), який запропонував проект створення постійно діючої міжнародної організації задля забезпечення стабільності й загального миру.

В другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. американські політичні еліти акцентували увагу на глобальній ролі США як авангарду «вільного світу», що забезпечує лідерські функції в протидії авторитарним і диктаторським режимам та прискоренні формування світового товариства держав на засадах ринкової економіки та «демократичного миру».

Завершення «холодної війни» зміцнило міжелітний компроміс, який, як здавалося, примирив традиційні школи і течії, дозволивши консолідувати бачення історичної спадщини та вивести конфліктні проблеми минулого з площини ідеологічних дискусій. До певного часу академічна дискусія довкола змісту та спрямування зовнішньополітичної стратегії США стосувалася переважно її етапів, причин ухвалення рішень та артикуляції стилістичних ознак. В процесі становлення та розвитку США історики виявляли послідовну зміну циклів, які, окрім чергування ліберальних і консервативних тенденцій, віддзеркалювали зосередження пріоритетної уваги на внутрішніх чи зовнішніх проблемах країни [14].

Таке чергування було чітко вираженим до Другої світової війни, адже під час та після неї зовнішня політика США набула виразного глобального спрямування. Однак і до того часу політичні кола США періодично виявляли прихильність до масштабної зовнішньої експансії.

Офіційний підхід розглядає вектор зовнішньої експансії США як продовження доктрини «очевидного призначення», яка виникла для виправдання континентальної експансії Америки. Наприкінці ХІХ ст. ця доктрина відродилася у формі визнання «права і обов'язку» США поширювати «свій вплив ... у Західній півкулі та в Карибському басейні і, звичайно, з того боку Тихого океану». Однак завдяки традиціям «боротьби проти європейських імперій та унікальному демократичному розвитку» зовнішня експансія США змістовно відрізнялася від «імперіалістичного шаленства» їхніх європейських суперників [15, с. 194].

Згодом, незважаючи на участь США у Першій світовій війні та ініціативи президента В. Вільсона, який запропонував на Версальській мирній конференції держав-переможниць свій ліберально-інтернаціоналістський проект, включно зі створенням Ліги націй, Америка повернулася до ізоляціонізму. У березні 1920 р. Сенат США відхилив Версальський мир та статут Ліги націй. У 1920-1930-х рр. ізоляціонізм у США сприймався як втілення «американізму і націоналізму», що протиставлялися «інтернаціоналізму» як хибному різновиду зовнішньої політики, що накладає на уряд США непотрібні зовнішні зобов'язання.

Напередодні й на початку Другої світової війни США, аж до нападу Японії на Перл-Харбор, уряд США формально дотримувався нейтралітету, незважаючи на надання спочатку дозволу на продаж озброєнь «дружнім» воюючим державам, а з 1941 р., після ухвалення закону про ленд-ліз, надання цим країнам воєнної та економічної допомоги. Ще напередодні вступу у війну президент Ф.Д. Рузвельт проголосив США «арсеналом демократії», позначивши зовнішньополітичне гасло не тільки на час війни, а й на подальшу перспективу.

Повномасштабна участь США у Другій світовій війні, з якої США вийшли безсумнівним економічним лідером, покінчила з традицією ізоляціонізму в американській зовнішній політиці. Після закінчення війни в Європі, Сенат США 28 липня 1945 р. ратифікував Статут ООН 89 голосами проти двох. На тлі загострення протиріч з СРСР політичне керівництво США почало відігравати провідну роль у міжнародних відносинах, претендуючи на роль гаранта безпеки західного світу та центру всеосяжного політичного впливу.

Європейські ініціативи адміністрації Г. Трумена, що почалися з надання фінансової допомоги Греції та Туреччині, реалізації «плану Маршалла» та створення НАТО, суттєво змінили розстановку сил, а блокада Західного Берліну у 1948 р. стала першою серйозною кризою біполярної доби, яка безпосередньо позначила можливість виникнення воєнного конфлікту.

Досвід США свідчить, що після Другої світової війни в концептуальному забезпеченні зовнішньополітичного курсу значна увага приділялася розробці превентивних моделей поведінки. В політичному плануванні США, поряд із поглибленим аналізом політичних процесів та тенденцій у військово-політичній сфері, чільне місце посіли такі невід'ємні складові, як розробка прогнозних сценаріїв та методів запобігання негативному розвитку події у стратегічно значимих регіонах. Такий комплексний підхід, за винятком низки невдач, на кшталт поразки у в'єтнамській війні та загалом невдалої спроби демократизації «Великого Близького сходу», дозволяв уникати суттєвих невдач на міжнародній арені та підтримувати морально-політичний престиж держави. Адже союзники і партнери США бачили в державі-гегемоні здебільшого не тільки світового жандарма, а й гаранта міжнародної стабільності, попри неминучі супутні спалахи антиамериканізму, що виникали як наслідок односторонніх дій та втручання США у справи різних країн.

Першим досвідом американської стратегії превентивного реагування стала доктрина Г. Трумена, яка проголосила довгострокову мету стримування СРСР та започаткувала практику постійних союзів у зовнішніх відносинах. Зазначимо, що за винятком договору про воєнний союз з Францією (1778 р.) та незважаючи на участь у коаліціях під час двох світових війн, США до 1949 р. свідомо утримувалися від укладення постійних угод оборонного характеру з іншими державами. Участь США у Першій та Другій світових війнах, незважаючи на створення механізмів спільного командування з

Великою Британією та Австралією у 1942-1945 рр., не вважалася зобов'язанням на кшталт військово-політичного союзу, а лише тимчасовим об'єднанням зусиль з метою координації дій та проведення спільних військових операцій.

Підґрунтя доктрини Трумена становили таємні директиви Ради національної безпеки США № 20/1 від 18 серпня 1948 р. [16] та № 68 від 14 квітня 1950 р. [17; 18]. Вони визначили характер і спрямування стратегії національної безпеки США на період у понад 40 років. Як свідчить зміст цих документів, в умовах «холодної війни» головна мета владних структур США полягала у примусі радянського керівництва до відмови від політико-ідеологічної експансії у всесвітньому масштабі.

Концепція стримування, розроблена під керівництвом Дж. Кеннана і вдосконалена П. Нітце, полягала у довгостроковій протидії Росії (СРСР) як військово-політичній потузі та центру світового комуністичного руху. Головним завданням США вважалася поліпшення міжнародної ситуації, спричиненої дестабілізуючим впливом і конфронтаційними намірами СРСР. Практична реалізація політики стримування передбачала запобігання внутрішнім суперечностям у політичній системі США та пошук «засобів для досягнення поставлених цілей, не вдаючись до війни» з СРСР.

Втілення концепції мало враховувати низку базових обставин, зокрема:

- неможливість для демократичної системи, на відміну від тоталітарних режимів, повністю ототожнювати задачі мирного і воєнного часу;
- потребу в узгодженні воєнних зусиль з ясным і реалістичним уявленням про завдання, які мають бути виконані в довгостроковій перспективі;
- незмінність територіальних цілей СРСР у Східній Європі та їх схожість з програмами, які радянський уряд намагався реалізувати невоєнними засобами у 1939-1940 рр. і деякими концепціями політики царизму напередодні Першої світової війни.

Специфіку політики США в умовах «холодної війни» пояснювало розширене тлумачення тези К. Клаузевіца про війну як «продовження політики іншими засобами». Ця формула мала забезпечити поєднання різних підходів до втілення «національних завдань» у контексті війни і миру.

Згідно першого підходу, визначені національні цілі вважалися за постійні – такі, що не мають змінюватися в залежності від того, чи перебуває країна в стані війни або миру. Тобто, залежно від обставин, завдання політики США мали вирішуватися як невоєнними, так і воєнними засобами.

Другий підхід відображав логіку воєнного часу, коли специфічним політичним завданням надавався пріоритет стосовно звичайних завдань, притаманних умовам миру, і всі зусилля мали підпорядковуватися досягненню перемоги у війні. Однак, як зазначалося у директиві № 20/1, жоден з цих підходів не відповідав вимогам реалізації американських завдань стосовно Росії/СРСР.

Як зазначалося у директиві № 20/1, нова «політична війна», що розгорталася в умовах миру, вимагала від уряду США сформулювати щодо Росії/СРСР більш чіткі й активні завдання, аніж досягнення воєнної перемоги, яке висувалося відносно Німеччини чи Японії в розпалі воєнних дій. Оскільки конфлікт між Заходом і радянським режимом вважався екзистенціальним, досягнення головних цілей (зменшення могутності та впливу Москви до меж, за яких СРСР «не становитиме загрози миру і стабільності для міжнародного суспільства»), та примус радянського уряду до «внесення змін у теорію і практику міжнародних відносин») потребувало кропіткої підготовки заради отримання бажаних результатів шляхом здійснення постійного й поступового тиску протягом десятиліть.

Згідно директиви № 20/1, в умовах «холодної війни» американська зовнішньополітична доктрина уникала прямої мети «повалення радянського уряду». Спочатку ця теза пояснювалася непередбачуваністю наслідків очікуваного пострадянського хаосу. Згодом, коли почалася розробка сценаріїв ядерного нападу на СРСР, у військовому плануванні враховувався ризик можливих неприйнятних втрат й, нарешті, після досягнення ядерного паритету між СРСР та США, головним елементом взаємного стримування стала небезпека взаємного гарантованого знищення обох супротивників. Хоча ризиків конфронтації з СРСР виникало чимало, настанови адміністрацій США відкидали неминучість прямого воєнного конфлікту «між комуністичним і некомуністичним світами».

Такий комбінований підхід мав свідомо поєднати планування та визначення поточних завдань мирного часу та гіпотетичних завдань воєнного часу за умов «максимального скорочення розриву між ними». Адже в умовах мирного часу уряд США не був пов'язаний «жодними часовими обмеженнями у вирішенні своїх завдань». На нього не тиснули жорсткі часові вимоги війни і миру, котрі «підштовхували б до необхідності вирішення наших задач мирного часу до певної дати». Тому головна увага урядових структур США мала зосередитися на пошуку «засобів для досягнення поставлених цілей, не вдаючись до війни». Натомість підготовка до війни мала розглядатися лише як «додаткова пересторога, а не основний елемент політики». Якщо ж колись з'ясується, що «відносини між комуністичним і некомуністичним світами не можуть тривати без рішучого воєнного конфлікту», це спонукало б до перегляду самої доктрини та зміни окреслених у ній завдань і цілей мирного часу.

У підсумку доктрина стримування передбачала зменшення могутності та впливу СРСР до прийнятних для США меж та примус радянського уряду скоригувати свої наміри. Вважалося, що вирішення цих завдань зменшить гостроту проблем у відносинах між США та СРСР до рівня, який «можна було б вважати за нормальний».

Водночас у директиві № 68 стверджувалося, що мета американського уряду – «сприяти створенню у світі середовища, в якому американська система зможе

вижити і процвітати», зокрема завдяки політиці оволодіння перевагами, до яких США, вірогідно, мають прагнути навіть, якщо не буде існувати СРСР [18].

Перелік проблем, що мали визначати прийнятний рівень відносин з СРСР, змінювався у залежності від поточних обставин. Навесні 1950 р. держсекретар США Д. Ачесон визначив сім головних проблемних зон, які визначали співіснування в сфері безпеки:

- укладення мирних договорів з Австрією, Німеччиною, Японією та зменшення тиску на Далекому Сході;
- виведення радянських військ та згортання впливу в східноєвропейських країнах-сателітах СРСР;
- нормалізація співпраці в ООН;
- встановлення контролю за атомною енергією та звичайними озброєннями;
- відмова від непрямой агресії;
- належне ставлення до офіційних представників США;
- розширення доступу людей та ідей з інших країн до СРСР [19].

Утім, за президентства Г. Трумена, незважаючи на ядерну монополію США (до 1949 р.), розвиток подій поставив під сумнів ефективність стратегії стримування. Першим суттєвим викликом домінуючому статусу США стала війна в Кореї (1950-1953 рр.). Як свідчать розсекречені архівні документи, спочатку Й. Сталін не схвалював авантюрні плани північнокорейського керівництва, однак згодом зняв свої заперечення, поклавши відповідальність за підготовку нападу на Південну Корею на лідера КНР М. Цзедуна. Зміна настроїв Й. Сталіна пояснювалася наміром нейтралізувати надмірне залучення адміністрації Г. Трумена до європейських справ включно з планами ремілітаризації Західної Німеччини.

Після початку воєнних дій у Кореї СРСР свідомо продовжував бойкотувати засідання Ради Безпеки ООН на знак протесту проти невизнання права КНР посісти місце її постійного члена. За відсутності радянського представника РБ ООН прийняла рішення про надання Південній Кореї воєнної допомоги у формі «міжнародної поліцейської місії», що дозволило адміністрації Г. Трумена направити американські війська до зони бойових дій без згоди Конгресу. Отож виглядає, що Москва навмисно сприяла створенню вогнища конфлікту на далекосхідній периферії, аби перемістити увагу уряду США на територіально віддалений і другорядний, з погляду Москви, театр суперництва.

Водночас уряд США цілком адекватно оцінював тоталітарний зміст сталінського режиму, однак незважаючи на численні закиди політичних коментаторів навряд чи серйозно остерігався намірів Москви розпочати світову війну. Свідчення цього зустрічаються й серед внутрішніх документів Державного департаменту США. У травні 1951 р. колишній радник довоєнного німецького посольства у Москві Г. Хільгер у бесіді зі співробітником далекосхідного бюро Держдепартаменту Дж. Емерсоном висловлював переконання, що СРСР радше обере тактику провокування безладу в «слабких

місцях в усьому світі», аніж вдасться до розв'язування масштабної війни із Заходом. Адже Й. Сталін враховує атомну могутність Америки і недостатню готовність СРСР до такої війни [20]. Водночас виглядало логічним, що Й. Сталін, який вважав Далекий Схід другорядним театром, свідомо гальмував переговори про припинення вогню в Кореї аби тягнути час і відволікати увагу Г. Трумена від Європи. Не дивно, що укладення угоди про перемир'я в Кореї (27 липня 1953 р.) стало можливим лише після смерті Й. Сталіна. З іншого боку, існували й певні свідчення, що вказували на войовничі наміри Й. Сталіна, зокрема його вимоги до радянського військового командування прискорити розгортання армій соціалістичних країн до кінця 1953 р.

З погляду адміністрації Г. Трумена, бажання завершити корейську війну пояснювалося загостренням внутрішніх проблем у США та початком виведення військових контингентів європейських союзників. До того ж, у 1951 р. воєнні витрати США на оборону сягнули 60 млрд. дол., що складало дві третини річного національного бюджету та 18% ВВП [21, р. VII]. Усвідомлюючи небезпеку подальшої ескалації відносин з СРСР і КНР, у квітні 1951 р. Г. Трумен визнав доцільним звільнити командувача військ ООН генерала Д. МакАртура, який занадто наполегливо пропонував розпочати блокаду КНР і застосувати проти неї ядерну зброю. За таких обставин у 1951 г. американська адміністрація уклала договір про воєнний союз з Австралією та Новою Зеландією, який знаменував створення другого після НАТО військового союзу за участю США.

Загалом під час «холодної війни» уряди США вважали за краще уникати ризику прямого воєнного конфлікту з СРСР. Як свідчить хроніка подій 1950-1960-х рр., після Й. Сталіна стратегія стримування набула певної еластичності, подекуди не заперечуючи відвертий і помірно-доброзичливий діалог між першими особами та високопоставленими представниками наддержав. Під час «холодної війни» були спроби пошуку порозуміння, а термін «розрядка міжнародної напруженості» ще задовго до Л. Брежнєва, В. Брандта та Ж. Помпіду застосовував голова радянського уряду Г. Маленков.

З іншого боку, в роки «холодної війни» трапилося декілька ситуацій, які загрожували прямим конфліктом між наддержавами. Такі випадки були 27-28 жовтня 1961 р. у розпал Берлінської кризи та у жовтні 1962 р. під час Карибської кризи

Восени 1962 р. загроза воєнного конфлікту наддержав виникла у зв'язку з розміщенням на Кубі радянських ядерних ракет середньої дальності. За рішенням радянського керівництва на Кубі почалося розгортання ракетного угруповання. Сумарна потужність завезених на Кубу атомних боєзарядів становила близько 70 мегатон. Оскільки перевезення озброєнь ще тривало, на час їх виявлення розвідкою США значна частина пускових установок ще не була укомплектована.

14 жовтня 1962 р. повітряна розвідка США виявила стартові позиції ракет Р-12, однак міністр закордонних справ СРСР А. Громико та посол А. Добринін заперечували присутність на Кубі ракетних військ. США вдалися до морської блокади Куби у формі карантину (24 жовтня). На екстреному засіданні РБ ООН 25 жовтня представник СРСР, незважаючи на демонстрацію неспростовних доказів з боку США, продовжував заперечувати розміщення на Кубі радянських ядерних озброєнь.

Після 25 жовтня у листуванні М. Хрущова з Дж. Кеннеді з'явилися перші ознаки готовності до компромісу, якщо США нададуть Кубі гарантії про ненапад. Однак 27 жовтня збиття американського розвідувального літака У-2 радянськими засобами ППО та загибель пілота спричинили кульмінацію, змушуючи Дж. Кеннеді до силового реагування.

Намагаючись випередити наказ про бомбардування Куби авіацією США, М. Хрущов надіслав Дж. Кеннеді термінове повідомлення про готовність вивести з Куби «ті засоби, які Ви вважаєте наступальними» в обмін на виведення «аналогічних засобів» з Туреччини. У своїй відповіді Дж. Кеннеді назвав ключові елементи пропозиції М. Хрущова «прийнятними». Умови врегулювання конфлікту були узгоджені під час зустрічі Р. Кеннеді з радянським послом А. Добриніним у ніч з 27 на 28 жовтня та підтверджені президією ЦК КПРС 28 жовтня. В посланні президенту США М. Хрущов повідомив про рішення радянського уряду здійснити демонтаж і повернення до СРСР ракетних озброєнь, знову використавши евфемізм («ті засоби, котрі Ви називаєте наступальними») [22].

Варто зазначити, що на момент Карибської кризи за кількістю міжконтинентальних балістичних ракет США переважали СРСР у 17 разів (близько 5000 МБР у США і 300 МБР у СРСР) [23, с. 20]. Водночас СРСР мав на космодромі в Плісецьку лише 4 стартові комплекси міжконтинентальних балістичних ракет Р-7 дальнього радіусу дії, а розробка нової ракети Р-16 перебувала на стадії випробувань. Розміщені в європейській частині СРСР ракети середнього радіусу дії не досягали території США, хоча й тримали під прицілом Західну Європу. М. Хрущов надто часто погрожував застосуванням ядерної зброї й відверто блефував з приводу темпів виробництва ракет і стану розвитку радянських ракетних технологій. Це лише грало на руку республіканцям, які закидали Дж. Кеннеді нерішучість у протидії СРСР, зокрема під час Берлінської кризи 1961 р.

Тогочасні конфіденційні документи свідчать, що ані М. Хрущов, ані Дж. Кеннеді не мали наміру починати війну між двома країнами. Зіткнувшись з небезпекою ескалації конфлікту, М. Хрущов погодився негайно відновити status quo й прибрати ракети з Куби. Водночас з військового погляду операція з розгортання ракет на Кубі видається авантюрою. Адже тодішні радянські ракети потребували доволі тривалої підготовки для переведення в бойовий стан і в разі війни були непридатні для нанесення відповідного удару. Це робило їх

винятково зняряддям ядерного нападу та водночас пріоритетною мішенню, провокуючи супротивника за першої ліпшої нагоди знищити їх заради власної безпеки.

Загроза безпосереднього військового конфлікту між наддержавами під час Берлінської та Карибської криз спонукала сторони до пошуку засобів зміцнення довіри. Майже одразу після зняття карантину США з Куби до Вашингтону прибув перший заступник глави уряду СРСР А. Мікоян. У бесіді з Дж. Кеннеді він намагався пояснити інцидент з ракетами прикрим непорозумінням, адже Москва, «розміщуючи озброєння на Кубі, не переслідувала якихось агресивних цілей і напевно не робила цього з метою нападу на США». А. Мікоян наполягав на тому, що 42 ракети, розміщені на Кубі, були лише засобом «стримування з метою посилення оборонної спроможності Куби та її захисту від можливого нападу ззовні» [24, с. 3]. Натомість Дж. Кеннеді закидав керівництву СРСР відверту брехню та особисту образу, адже Москва у заяві ТАРС і через посла А. Добриніна запевняла, що на Кубі немає наступальної зброї. Під час бесіди висловлювалося чимало взаємних докорів з приводу дій сторін та міркувань, чому незважаючи на небажання воювати одна з одною та замість «вирішення більш широких міжнародних проблем» сторони вдаються до ворожих дій у дусі «холодної війни» включно з розміщенням воєнних баз і політикою «на межі війни». Звинувативши М. Хрущова в недотриманні домовленостей, Дж. Кеннеді наполягав на уникненні подібних інцидентів, які провокують «пряме воєнне протистояння» у майбутньому. Водночас у бесіді порушувалися важливі проблеми, які згодом стали предметом розрядки міжнародної напруженості.

Оцінюючи політику США наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. Г. Кіссінджер стверджував, що Д. Ейзенхауер та Дж. Кеннеді, аби запобігти ядерному конфлікту з СРСР, не мали наміру йти на хоча б невеликий ризик війни з приводу Західного Берліну. Стратегія Д. Ейзенхауера в межах сценарію стримування обумовлювала блокування дій СРСР, якщо вони видавалися викликом для Заходу. Водночас Д. Ейзенхауер свідомо й наполегливо уникав прямого втягнення США у периферійні війни та воєнні конфлікти. Натомість цілі Дж. Кеннеді мали ширший і більш амбітний характер, адже він сподівався раз і назавжди «покласти край радянсько-американському конфлікту шляхом прямих переговорів наддержав і хотів використати Берлінську кризу як поворотний пункт» [2, с. 528], що робило його дипломатію більш гнучкою. Однак, якщо суперечності довкола відповідності статусу Західного Берліну Потсдамським домовленостям здавалися Дж. Кеннеді «прикрою перешкодою» на шляху до здійснення його планів встановлення нового світового порядку [2, с. 528], то Карибська криза 1962 р. виглядала прямим і вкрай серйозним викликом безпеці США.

Визнаючи деструктивний вплив конфронтації між США та СРСР, 10 червня 1963 р. Дж. Кеннеді виголосив програмну промову, в якій порушив

питання про цінність і принципи збереження міжнародного миру як «необхідної раціональної мети». Дж. Кеннеді висловив переконання, що «тотальна війна не має жодного сенсу у добу, коли великі держави можуть утримувати значні й відносно невразливі ядерні сили та відмовлятися від капітуляції без застосування цих сил», коли одна ядерна боеголовка містить вибухову міць, що майже в десять разів перевищує потужність боєприпасів, використаних «усіма військово-повітряними силами союзників у Другій світовій війні» [25]. Промова Дж. Кеннеді свідчила про визнання безперспективності гонки озброєнь і вказувала на готовність шукати нові підходи, здатні поєднувати неприйняття комунізму і засади мирного співіснування.

Усвідомлення небезпеки ядерної війни стало поштовхом до переговорів про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, та, в недалекій перспективі, до розрядки міжнародної напруженості. Одним із перших позитивних кроків у цьому напрямі стало підписання Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою (1963 р.).

Ставлення американських політиків до розрядки міжнародної напруженості мало вкрай суперечливий характер. Спочатку розрядка вважалася вимушеним кроком, ініційованим європейськими союзниками, що жодним чином не міг означати ідеологічного примирення з ворожим табором, однак загрожував розбалансуванню НАТО. За президентства Р. Ніксона зовнішньополітична стратегія поєднувала різні суперечливі елементи. Радянський блок сприймався і як опонент, і як сторона співпраці, принаймні там, де це видавалося можливим. Чинник суперництва стосувався насамперед протидії порушенню глобальної рівноваги сил, а мета співробітництва полягала в запереченні перетворення ідеологічного конфлікту на ядерну війну [2, с. 675].

У США розрядка піддавалася гострій критиці за відступ від «унікальної історичної місії» Америки. Натомість у Європі процес розрядки мав цілком наочні позитивні результати, зокрема поліпшення стану безпеки європейських країн, взаємне визнання кордонів, врегулювання проблеми Західного Берліну, нормалізацію дипломатичних відносин, поживавлення економічних відносин та початок переговорів щодо скорочення збройних сил у Європі.

У 1970-х рр. дістала подальшого розвитку концепція контролю над озброєннями. Вона мала зробити стримування менш небезпечним, усунувши конкретні загрози, зокрема з попередженням небезпеки раптового ядерного нападу. В роки розрядки між США та СРСР було укладено декілька угод з протиракетної оборони та обмеження стратегічних ядерних озброєнь. Республіканські адміністрації Р. Ніксона та Дж. Форда не вважали внутрішню трансформацію радянського суспільства умовою цих переговорів [2, с. 647]. Натомість критики контролю над озброєннями закидали урядам відступ від моральних цінностей та поступки на користь СРСР, що увічнювали перспективу протистояння двох держав. Адже, на думку опонентів, в умовах

ядерного паритету укладення угод з контролю над озброєннями суперечило очікуванням політичних кіл США щодо швидких результатів стримування в дусі «обіцяного Ачесоном і Даллесом» повалення комунізму [2, с. 676, 688]. Праві та ліві опоненти розрядки стверджували, що встановлення відносного ядерного паритету та діалог з СРСР зробили політику стримування неефективною, а поразка США у В'єтнамі стала поштовхом до нової фази геополітичної гри та радянського наступу в «третьому світі».

Суттєвий перегляд політики США відбувся після обрання президентом Р. Рейгана, який відновив гонку ядерних озброєнь, припинив розрядку та активізував гостре суперництво з СРСР. Гасла підтримки свободи і демократії поєднувалися з риторикою хрестового походу проти комунізму. За визначенням Г. Кіссінджера, «доктрина Рейгана» була «стратегією допомоги ворогу мого ворога», що зумовило співпрацю з численними ворогами СРСР – «ісламськими фундаменталістами в Афганістані, правими в Центральній Америці, вождями войовничих племен в Африці». Отож, США та моджахедів «поєднував спільний ворог, а у світлі національних інтересів це робило їх союзниками». Така тактика прискорювала крах комунізму, але загострювала традиційне болюче питання «про цілі, які виправдовують засоби» [2, с. 705]. Зрештою, наступальна політика Р. Рейгана сприяла загостренню кризи стагнуючої радянської економічної системи, виснаженій гонкою озброєнь і геополітичним змаганням.

Зазначимо, що чергування етапів пом'якшення й загострення відносин між Сходом і Заходом не призводило до суттєвої корекції базових стратегічних цілей сторін. Ситуація докорінно змінилася лише на етапі горбачовської «перебудови» та внутрішньої кризи радянської системи, яка завершилася розпадом СРСР.

З погляду глобальної стратегії США ці явища сприймалися як переконлива перемога в «холодній війні». В березні 1990 р., презентуючи оновлену стратегію міжнародної безпеки США, президент Дж. Буш констатував, що США виконали свою місію, створивши «щит, за яким могла розквітнути демократія», та простягнувши «руку допомоги глобальному економічному прогресу». Однак, незважаючи на зміни в СРСР, цілі та інтереси політики США не підлягали суттєвому перегляду. Головним пріоритетом проголошувався захист надбань післявоєнної епохи та використання «історичної можливості» забезпечити нову еру, що виходить за межі стримування [26, р. V].

Системна переоцінка та пошук нових підходів

Довготермінові інтереси США, сформульовані на етапі розпаду СРСР, полягали в протидії «появі будь-якого потенційного глобального суперника» в Євразії. Підготовлене П. Вулфовіцом «Керівництво з оборонного планування», яке в березні 1992 р. потрапило в пресу, ставило завдання зберегти військові переваги США на Близькому Сході та за його межами не тільки для гарантування поставок нафти до США та інших країн Заходу, але й для переконання провідних індустріальних країн у «марності спроб кинути виклик»

лідерству Америки. Створення розгалуженої системи запобіжного багатоцільового стримування мало переконати держави Азії та Європи у недоцільності «будь-яких зазіхань на більш важливу роль США в регіоні чи в світі». Такі заходи мали гарантувати «домінування США у всьому спектрі» можливостей, включаючи контроль за навколоземним космічним простором. Особлива увага приділялася продовженню стратегічного стримування із застосуванням стратегічних і нестратегічних ядерних сил [27].

За спрямованістю та змістом доктринальні документи президентів США після «холодної війни» можна поділити на декілька умовних груп. Стратегії періоду 1991-1993 рр. відображали перехід від політики жорсткого стримування конфронтаційного типу до побудови нового світового порядку, який мав відповідати американським цінностям і потребам США. Перегляд стратегічного курсу мотивувався усуненням головної загрози з боку СРСР, запобіганням появі нових політичних викликів та потребою в конструктивній програмі побудови «світу співпраці та прогресу», створеного гомогенною в ціннісному вимірі «спільнотою незалежних і взаємозалежних націй» [28, р. 21].

До другого блоку документів постбіполярної доби входять сім варіантів стратегії національної безпеки президентства Б. Клінтона. Їх наскрізна ідея полягала в зміцненні статусу США як єдиної глобальної наддержави – «активного лідера», який прагне до створення середовища безпеки, зміцнення демократії в зарубіжних країнах та відкриття нових ринків для американського бізнесу. Концепція розширення (в сенсі описання нової тактики) передбачала поступове приєднання нових країн до «демократичної спільноти», створеної США та їхніми традиційними союзниками за доби «холодної війни». Урядові документи пропонували класифікацію національних інтересів США, позначених за ступенем їх значимості – від життєво важливих до другорядних. Участь у вирішенні регіональних питань передбачала збереження військової присутності за кордоном. Така позиція мотивувалася глобальною відповідальністю та необхідністю перешкоджати поширенню зброї масового враження, відродженню войовничого націоналізму, виникненню міжетнічних і міжрелігійних конфліктів. Суттєвим елементом стратегії 1990-х рр. стало посилення ролі «трансатлантичного співтовариства», що передбачало зміцнення та розширення НАТО як основи нової моделі європейської безпеки на принципах колективної оборони держав-членів та кооперативної співпраці з новими учасниками та партнерами.

Окреме місце в еволюції зовнішньополітичної доктрини США належить концептуальним доробкам періоду президентства Дж. Буша-молодшого. На відміну від підходів адміністрації Б. Клінтона, сформульованих у дусі «прихованої гегемонії», стратегія національної безпеки Дж. Буша-молодшого від 17 вересня 2002 р. максимально відверто апелювала до силових переваг як основи могутності США. Пріоритетна увага надавалася захисту США та американських громадян від військової агресії, зміцненню угод про колективну

оборону, створенню передумов, які виключають можливість будь-якої ворожої держави контролювати або займати домінуюче становище в регіонах, де США мають життєво важливі інтереси. Про глобалізацію національних інтересів США свідчили твердження про «зникнення відмінностей між внутрішньою і зовнішньою економічною політикою» та про «глобальну спрямованість американської економічної стратегії», яка є ширшою за національні межі.

В політичному сенсі доктрина Дж. Буша-молодшого містила відверте обґрунтування могутності США як суб'єкта однополярної міжнародної системи. Її ключові тези становили:

- необхідність проведення превентивних воєнних операцій проти ворожих держав і терористичних угруповань;
- відверте заперечення можливих спроб будь-якої іноземної держави кинути виклик глобальній військовій силі США;
- поєднання намірів продовжувати багатостороннє міжнародне співробітництво та застосовувати односторонні дії для втілення національних інтересів і гарантування національної безпеки;
- загальне розповсюдження демократії та забезпечення прав людини, зокрема в мусульманському світі.

На практиці превентивні заходи передбачали як застосування сили під час воєнних операцій та війн, так і набір методів ширшого значення, зокрема з відверненням можливих загроз раніше, ніж «вони повністю сформуються». На думку розробників цієї концепції, новий підхід дозволяв подолати суперечності між упередженням та відверненням загроз різного типу. Окрім політики, спрямованої на зміну режимів в інших країнах, у якості успішних прикладів застосування дій на упередження згадувалися наступальна військова операція Ізраїлю на початку шестиденної війни 1967 р., військово-морська блокада Куби у 1962 р., що зумовила евакуацію з острова радянських ядерних ракет, американська військова кампанія з витіснення іракських військ з Кувейту в 1991 р. та рамкова угода з Північною Кореєю 1994 р., що мала запобігти створенню ядерного потенціалу КНДР [29, с. 32-36].

Символом «проактивної» стратегії адміністрації Дж. Буша-молодшого стало проголошення «війни проти терору» як постійного стану США в якості воюючої країни. Під цим гаслом велися довготривалі війни в Афганістані та Іраку, локальні операції на Філіппінах, у Пакистані, Колумбії, Ємені та Гаїті, збільшувалася кількість воєнних баз, готувалися масштабна програма перебудови регіону «Великого Близького Сходу» та «кольорові революції» в країнах пострадянського простору. Водночас республіканська адміністрація патетично обіцяла «активно працювати, аби принести надію на демократію, розвиток, вільні ринки та вільну торгівлю в усі куточки світу» [30, р. III].

До початку глобальної економічної кризи 2008 р. керівні кола США розглядали спрямування глобальних процесів по аналогії з тенденціями демократизації Німеччини та Японії після Другої світової війни [31]. Однак

наприкінці президентства Дж. Буша-молодшого його посилення на те, що американська політика в сфері глобальної безпеки виходить із загальних інтересів людства втратили переконливість. США опинилися втягнутими у витратні й малорезультативні регіональні війни. Європейські союзники вбачали в американському зовнішньополітичному радикалізмі загрозу власним інтересам.

У 2008 р. фінансово-економічне становище США суттєво погіршилося. Адміністрація США виявила неспроможність знайти адекватну відповідь на російсько-грузинську війну, а країни ЄС визнали за краще уникати загострення відносин з Росією. Непослідовні спроби одночасного стримування Росії та Китаю виявилися невдалими й лише посилили взаємодію цих країн у питаннях економічних відносин і безпеки. На думку критиків, замість підтримки нового й комфортного status quo, що сформувався після завершення «холодної війни», адміністрація США вдалася до марнотратних спроб побудови однополярного світоустрою, який знівельював потенціал «доброзичливого гегемонізму», «м'якої сили» і відносно необтяжливого для американського платника податків американського лідерства [32].

Оцінка змін у міжнародному середовищі заклала підґрунтя для «нового реалізму», проголошеного в роки президентства Б. Обами. Стратегія національної безпеки США в редакціях 2010 р. та 2015 р. визнавала обтяжливість політики одностороннього домінування та декларувала пошук інших форм збереження глобального лідерства. На відміну від доктринальних документів Дж. Буша-молодшого, безпекова концепція Б. Обами враховувала принципову важливість координації політики США з союзниками в Європі та Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Адміністрація Б. Обами декларувала готовність зупиняти, а за необхідності – перемагати потенційних супротивників США. Засоби, що мали забезпечувати реалізацію глобальної політики США, включали «безпрецедентно» могутні збройні сили, економічний потенціал, дипломатію, політичний авторитет, наявність численних союзників, найкращу систему вищої освіти тощо. Потреба в «сильному й стабільному американському лідерстві» мотивувалася наміром гарантувати міжнародний порядок, що спирається на силу закону, забезпечує глобальну безпеку й добробут, захист прав людини та людської гідності для всіх. Лідерство США тлумачилося як спроможність «очолити міжнародне співтовариство» й «мобілізувати колективні зусилля для вирішення перелічених проблем» [33, р. I].

Головною передумовою реалізації стратегії національної безпеки адміністрація Б. Обами проголошувала забезпечення домінуючого становища США в економічній, політичній та військовій сферах. Задля цього США мали зберігати гарантовану можливість реагувати на зовнішні загрози й діяти відповідно до своїх цінностей [33, р. 8]. Згідно задекларованих принципів, в умовах мінливого глобального середовища США мали керуватися «власними

національними інтересами, включно із захистом безпеки США, їх громадян, союзників і партнерів; наявністю сильної, інноваційної та зростаючої економіки у відкритій міжнародній економічній системі; повагою до універсальних цінностей удома та й повсюди у світі; заснованим на правилах і підкріпленім лідерством США міжнародним порядком, який сприяє миру, безпеці та конкуренції через співпрацю у відсічі глобальним викликам» [33, р. 2].

Водночас американське лідерство презентувалося як «глобальна сила заради добра, заснована на національних інтересах США» [33, р. 2]. Серед іншого зазначалося, що хоча на всіх фронтах Америка мала виступати з позиції сили, це не варто сприймати як претензію на управління траєкторією всіх світових подій. Натомість стверджувалося, що США варто подбати про раціональне використання ресурсів, наполегливо захищати свої інтереси, дотримуватися зобов'язань перед партнерами і союзниками, а також дбати про збереження двопартійного консенсусу як опори зовнішньої політики США щодо забезпечення базових інтересів та цінностей.

Серед головних завдань зовнішньої політики Б. Обама згадувалися завершення війн в Іраку та Афганістані, відновлення рівноваги в Азії та Тихоокеанському регіоні, створення Трансатлантичного партнерства, розвиток відносин з Індією та Китаєм, енергетична безпека, скорочення зовнішньої залежності від постачання енергоресурсів, зміцнення міжнародного консенсусу в протидії кліматичним змінам, впровадження глобальних стандартів кібербезпеки й надання відсічі кібер-загрозам.

З погляду ефективності, міжнародну політику адміністрації Б. Обама навряд чи можна визнати успішною:

- Скорочення військової присутності в Іраку повернулося виникненням ісламістської терористичної держави ІДІЛ, а згортання масштабів воєнної операції в Афганістані сприяло встановленню контролю талібів над значною частиною території країни. Водночас Б. Обама стверджував, що повернувши додому близько 180 тис. американських військовослужбовців, він «завершив дві війни» [34].

- Сприяння геополітичній перебудові регіону Близького та Середнього Сходу в формі підтримки «Арабської весни» призвело до повалення влади у низці країн, стало поштовхом до хаосу в Лівії та початку довготривалої громадянської війни в Сирії.

- Адміністрація Б. Обама не змогла запобігти введенню до Сирії контингенту російських військ восени 2015 р., що, незважаючи на декларування політики «з позиції сили», завдало суттєвого удару престижу США.

- Спроби США та ЄС контролювати перебіг політичної кризи в Україні в 2013-2014 рр. сприяли зміні влади, однак США та уряди країн ЄС відсторонилися від гарантування домовленостей про врегулювання кризи та збереження територіальної цілісності держави.

В інтерв'ю телеканалу CNN (1 лютого 2015 р.) Б. Обама визнав роль США як брокера «при зміні влади в Україні», однак спростував будь-які зобов'язання в руслі тіньового втручання у події 2014 р. За його версією, трапився прикрий збіг обставин, коли російський президент В. Путін був «зненацька захоплений протестами на Майдані та втечею Януковича», що спричинило анексію Криму та конфлікт на Донбасі. Імпровізації В. Путіна ускладнили «ситуацію, що є порушенням міжнародного права, ... нехтуванням територіальної цілісності та суверенітету України». Водночас Б. Обама нагадав, що Україна не є членом НАТО, «і, як наслідок, пан Путін так і не був зупинений». Адже є «чіткі обмеження в контексті того, що ми будемо робити у військовому сенсі. ... Я не думаю, що для США або світу було б мудрим побачити справжній військовий конфлікт між США та Росією. Те, що ми робимо, це зміцнення прикордонних держав, які є членами НАТО» [34].

В своєму інтерв'ю Б. Обама підтвердив, що позицію США визначає ст. 5 Вашингтонського договору щодо створення НАТО. Вона обумовлює захист союзників США у Європі та принципів, які забезпечували мир у Європі впродовж повоєнного періоду. Щодо воєнного втручання Росії на Донбасі, Б. Обама лише констатував відсутність ознак того, що Кремль усвідомлює потребу вирішення цього питання в довгостроковій перспективі.

Серед відносно вдалих елементів дипломатії Б. Обами варто зазначити послідовні консультації з союзниками, що власне й можна віднести до основних атрибутів американського лідерства. Окрім узгодження й синхронізації санкцій проти Росії, співпраця між США та європейськими союзниками стосувалася координації дій під час операції в Лівії та створення міжнародної коаліції проти ІДІЛ, до якої формально долучилися 60 країн. Утім, впродовж тривалого часу ефективність дій коаліції в Іраку та Сирії була незначною, а з осені 2015 р., аби запобігти безпосередньому зіткненню військово-повітряних сил РФ і США в Сирії американське командування на Близькому Сході було змушене домовлятися з російським генералітетом про обмін інформацією щодо повітряного простору.

Президентство Д. Трампа, яке стало наслідком суттєвої зміни настроїв американського суспільства, відкрило новий етап експериментальних пошуків у сфері зовнішньої політики. Початкові пріоритети нової адміністрації були окреслені в надто загальних рисах. У посланні до Конгресу США (28 лютого 2017 р.) Д. Трамп акцентував увагу на боротьбі з ісламським екстремізмом та знищенні «Ісламської держави» як його наочного втілення, відновленні виробничого потенціалу американської економіки, захисті кордонів від імміграції та реформуванні НАТО. Вимоги нової адміністрації до союзників і партнерів по НАТО, на Близькому Сході та в Тихоокеанському регіоні стосувалися «справедливого розподілу» військових витрат та більш активної участі дружніх країн у стратегічних і локальних воєнних операціях. Д. Трамп

підтвердив намір дотримуватися зобов'язань перед партнерами і союзниками, однак наголосив, що його завданням є «представляти США, а не весь світ» [35].

Зовнішньоекономічна програма Д. Трампа, спрямована на стимулювання промислового та сільськогосподарського виробництва, втілилась у встановленні протекціоністських тарифів щодо іноземних компаній – виробників сталі та алюмінію. Зміни стосувалися підвищення мита в торгівлі з Китаєм і країнами ЄС, перегляду умов в межах НАФТА, виходу з угоди про Тихоокеанське партнерство та припинення переговорів щодо Трансатлантичного торговельно-інвестиційного простору.

Ізоляціоністський підтекст курсу «Америка понад усе» полягає в глибокій ревізії орієнтирів та засобів міжнародного позиціонування. Відбулося згортання витрат, пов'язаних із забезпеченням статусних атрибутів глобального лідерства. Скорочено обсяги військової допомоги іноземним країнам та внесок до фонду миротворчої діяльності ООН. В жорсткій формі поставлено питання щодо рівномірного розподілу внесків до бюджету НАТО, оскільки, за висловлюванням Д. Трампа, «країни, які є дуже багатими, мають відшкодувати США видатки на їх захист» [36].

Проголошена ставка на прагматизм у зовнішній політиці жодним чином не відкидає схильності здійснювати політику «з позиції сили» й не заперечує амбітні плани модернізувати збройні сили, які вважаються запорукою провідної ролі США в міжнародній системі. Скорочення та обмеження не стосуються військової операції в Афганістані, де адміністрація відмовилася від планів повного виведення військ і скасувала «штучні обмеження» щодо дій і планів американського військового контингенту.

Серед ініціатив адміністрації Д. Трампа доцільно виокремити план створення регіонального союзу держав Перської затоки під егідою США, підтримку енергетичного альянсу «країн Тримор'я» (спільної польсько-хорватської ініціативи, що поширюється на 12 країн Центрально-Східної Європи), денонсацію угоди щодо іранської ядерної програми та укладення попередньої домовленості щодо припинення ядерної програми КНДР.

Враховуючи гостроту внутрішньополітичних дискусій, політична програма Д. Трампа вимушено корегується відповідно до розстановки сил у Конгресі та настроїв усередині Республіканської партії. Закон щодо «Протидії супротивникам Америки за допомогою закону про санкції», схвалений Конгресом у липні 2017 р., консолідував обмеження, запроваджені проти Ірану, Російської Федерації та Північної Кореї й поставив подальші дії президента та уряду під нагляд з боку законодавчого органу [37].

Законодавче закріплення санкцій зміцнило роль Конгресу, обмеживши повноваження президента в сфері зовнішньої політики та національної безпеки. Конгрес затвердив окреме визначення щодо ст. 5 Північноатлантичного договору 1949 р. та підтвердив принцип колективної оборони між його членами. Розділ 292 закону визнає життєво важливе значення ст. 5, оскільки

вона «служує критичним стримуючим чинником для потенційних ворожих націй і терористичних організацій». З цією метою окремо підтверджено виконання США зобов'язань щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності, свободи і демократії будь-якої країни-члена НАТО. Водночас Конгрес декларував наміри щодо безпосереднього втручання в регулювання європейського енергетичного ринку та визнав право президента США застосовувати санкції проти європейських компаній, які беруть участь у спільних енергетичних проєктах з російськими корпораціями, частка державної власності у яких становить 33% і більше. Утім, допоки санкції проти Росії не створюють значної загрози для європейських енергетичних компаній, торгова війна між США та ЄС обмежується взаємним підвищенням митних тарифів.

В новій редакції стратегії національної безпеки США, підписаній Д. Трампом 12 грудня 2017 р., серед загроз міжнародній безпеці окремо згадані Росія та Китай – як держави-ревізіоністи, які підривають міжнародний порядок та ігнорують верховенство права, Іран та Північна Корея – як «режими-відступники», та недержавні терористичні угруповання. Зазначається, що Москва задіяла «комбіновані методи саботажу, дезінформації та пропаганди», які провокують кризу довіри, а Пекін вдається до «економічної агресії». Документ визначає, що головними зовнішньополітичними цілями США залишаються глобальне домінування, підтримання миру «з позиції сили» та створення «сприятливого для США балансу сил» [38, р. II].

Відверта відмова від сприйняття міжнародної ситуації як однорідного стану миру чи війни видається найбільш серйозним концептуальним висновком, який змінює традиційне бачення міжнародних реалій. Такий підхід пояснюється усвідомленням посилення міжнародної конкуренції між провідними державами як сталої тенденції. Відтак державним структурам США, котрі схильні сприймати світ у бінарних термінах, таких як «стан або миру, або війни», варто відмовитися від спрощеного сприйняття дійсності [7, р. 28]. Оскільки супротивники США, вдаючись до тих чи інших кроків, не воюють з ними в американському розумінні цього поняття, для просування власних інтересів США варто прийняти відповідні «правила гри» й суттєво підвищити свою конкурентоспроможність на геополітичній арені [7, р. 32].

Такі оцінки міжнародної взаємодії більше відповідають ментальним особливостям багатопольярної міжнародної системи, стан якої важко визначити в чітких формулюваннях «холодної війни», «холодного миру» чи інших однозначних дефініцій. Співіснування і взаємодія конкуруючих суб'єктів не вписуються в схеми абсолютної дружби чи суцільної ворожнечі. Також виглядає нереалістичним і застосування неспростовних моральних принципів для оцінки реальних явищ міжнародного життя.

Засади та обмеження відносного мирного співіснування спонукають поділяти проблематику діалогу з провідними зовнішніми акторами на автономні смислові блоки, які мають різне значення та неоднакову вагу з

погляду суттєвих інтересів тієї чи іншої країни. На практиці це означає виокремлення пріоритетних питань, які є предметом потенційних угод, та їх «ізоляцію» від інших аспектів. За такого підходу теми пріоритетного значення, у яких зацікавлені правлячі кола тієї чи іншої провідної держави, відокремлюються від решти проблем, щодо яких узгоджений чи компромісний підхід вважається неможливим, небажаним або недоцільним.

Артикуляція специфічних інтересів США в межах курсу «Америка понад усе» посилює протиріччя у відносинах між США та ЄС, оскільки, поряд із загостренням економічної та технологічної конкуренції, висвітлює різне бачення перспектив глобального розвитку і методів політичного впливу. На цю тенденцію вказують і численні критики Д. Трампа, адже його політика вкотре продемонструвала відсутність прийнятного заміника «доктрини Трумена» періоду біполярної системи. Як зазначає сенатор Т. Кейн (кандидат у віцепрезиденти від Демократичної партії на виборах 2016 р.), до 1991 р. «доктрина Трумена» забезпечувала консолідацію проамериканського блоку, однак після розпаду СРСР ця концепція втратила актуальність. Але нова доктрина, така ж адекватна і всеохоплююча, так і не була запропонована [39].

Спадковість та інновації

Еволюція зовнішньополітичних стратегій та пріоритетів США після Другої світової війни була складним еволюційним процесом, позначеним суттєвою корекцією підходів і пріоритетів у залежності від розстановки сил у політичній системі США та об'єктивних змін у міжнародних відносинах. Огляд американських зовнішньополітичних концепцій і доктрин дозволяє сформулювати низку висновків та узагальнень концептуального характеру.

У першу чергу мовиться про наявність чи відсутність певного магістрального напрямку зовнішньополітичного бачення і планування, який американські автори здебільшого позначають терміном «велика стратегія».

Друге дискусійне питання стосується ролі різних чинників у формуванні змісту концепцій міжнародної політики США, таких як головна мета, національні інтереси та цінності, а також їх співвідношення у розстановці відповідних пріоритетів.

Й, нарешті, третій проблемний аспект стосується спадковості підходів різних президентських адміністрацій, адже вони суттєво різнилися не тільки внаслідок відмінних політичних уподобань, але й у залежності від змін у міжнародній системі та спрямування міжнародних процесів.

Огляд думок, висловлених в американській науковій літературі, свідчить, що переважна більшість американських дослідників головним принципом зовнішньої політики США, після відмови від ізоляціонізму та вступу до Другої світової війни, вважає забезпечення домінуючої ролі США в міжнародній системі – спочатку в межах «західного блоку», а після розпаду СРСР – у світовому масштабі. В залежності від критеріїв тієї чи іншої наукової школи в прикладних визначеннях можуть використовуватися різні дефініції, такі як

домінування, верховенство, гегемонія чи лідерство, а кожне з цих понять може містити додаткові градації. Як приклад можна зазначити, що в американській політичній літературі описані принаймні три відмінних концепції гегемонії. Водночас термінологічно-понятійний вибір має значення при написанні офіційних концепцій та доктрин, адже вказує на спосіб політичного мислення, спрямування публічної дипломатії і, меншою мірою, на характер засобів виконання поставлених цілей.

Загалом на довгій історичній дистанції встановлення та забезпечення домінуючої ролі держави в міжнародній системі видається головним завданням міжнародної політики США. Теза про особливу історичну місію Америки проходить наскрізною ниткою через весь період після завершення Другої світової війни. Це підтверджує правильність оцінок американських істориків і політичних дослідників, що концепція домінування чи верховенства може претендувати на роль «великої стратегії», яка охоплює вужчі за змістом і менші за часовими межами функціональні доктрини, на кшталт стримування, офшорного балансування, концерту-балансу чи блокового розподілу світу між конкуруючими угрупованнями.

З іншого боку, доцільно враховувати, що базу емпіричного (референтного) досвіду міжнародної політики США становлять події та процеси, що відбувалися в умовах біполярної моделі (1945-1991 рр.) та в «постбіполярну» добу, впродовж якої міжнародна система пройшла відносно нетривалий «момент однополярності» й опинилася в стадії складного й болісного переходу до багатополюсної конфігурації. Не вдаючись до переліку ознак багатополлярної міжнародної системи, доцільно виокремити лише деякі аспекти, що вказують на специфіку становища США та роль цієї держави в міжнародній взаємодії. До них вочевидь належать принципові силові та статусні переваги – військова могутність, передові технології, наявність системи союзів та фінансово-економічного впливу, які навряд чи суттєво скорочуватимуться найближчим часом. Однак на тлі прискорених темпів розвитку незахідних економік спроможність США зберегти глобальне домінування за умов відносного зменшення економічних можливостей, обмеження фінансових переваг і деіндустріалізації виглядає вкрай сумнівною.

Як попереджають окремі американські автори, навіть зберігаючи статус найсильнішої держави світу, внаслідок довгострокового зростання добробуту і могутності Китаю, США не зможуть виконувати роль «охоронця балансу» між декількома великими державами та перешкоджати розширенню впливу КНР у довколишньому регіоні [6]. Також США навряд чи зможуть контролювати численні проблемні зони у віддаленій периферії й продовжувати одночасну участь у декількох локальних війнах і конфліктах, як це було за Дж. Буша-молодшого. Внаслідок вдосконалення військового потенціалу супротивників та опонентів виникають нові загрози в ракетно-ядерній галузі (зокрема з боку КНДР) та в космічній сфері (розробка протисупутникових засобів у Росії та

КНР). Отож, переоцінка зовнішньополітичних пріоритетів видається не примхою, а логічно обумовленим процесом.

Незважаючи на певний перегляд пріоритетів після 1991 р., принаймні до президентства Д. Трампа, корективи міжнародно-політичної стратегії США мали відносно поміркований характер, зберігаючи, якщо не змістовну, то, хоча б, формально-стилістичну спадковість з доктринами попередніх адміністрацій. Серед них впадає в око пряме звернення до концепції національних інтересів, яке простежувалося в усіх стратегіях національної безпеки від Дж. Буша до Б. Обама з тією лише різницею, що неоконсервативний підхід Дж. Буша-молодшого акцентував увагу на глобалізації національних інтересів США, а адміністрація Б. Обама вважала їх головно підґрунтям американського глобального лідерства.

Без огляду на суб'єктивні оцінки, пов'язані з політичною полемікою, подальша корекція цілей і пріоритетів видається цілком очікуваною, адже, як зазначав Г. Кіссінджер, Америка так і не спромоглася дати відповідь на питання, ким вона є для зовнішнього світу – маяком чи хрестоносцем, і наскільки широким є діапазон між тим та іншим.

В практичному сенсі міжнародна політика США зіштовхуватиметься з вибором між різними інструментальними засобами. Такий вибір пропонують різні концепції та доктрини, включно зі стримуванням, якщо в межах багатополлярної міжнародної системи стримування набуде багатостороннього й багатоцільового поширення у відносинах між суперниками і конкурентами, різними формами забезпечення балансу сил на основі регіональних союзів, коаліцій і спільнот безпеки, або офшорного втручання в разі, якщо воно зможе забезпечити вигідне для США вирішення конкретних проблем. Однак, у будь-якому разі, в багатополлярній міжнародній системі навряд чи будуть придатні спрощені форми політичного позиціонування, такі як гегемонічне домінування, лідерство в глобальній антитерористичній коаліції або спільноті демократій, які застосовувалися за попередніх умов.

Пристосування до нових реалій вимагатиме раціоналізації витрат, скорочення зарубіжної військової, а подекуди – й політичної присутності, завершення війни в Афганістані та пошуку менш обтяжливих і більш ефективних варіантів регіонального залучення. Небажання політичного керівництва США брати на себе відповідальність за подолання кризи європейської безпеки зумовлює суттєвий перегляд відносин між США і ЄС та обмеження ролі США в європейських справах, що змушуватиме провідні країни ЄС брати на себе більшу відповідальність за гарантування безпеки європейського регіону та врегулювання конфліктів у довколишніх периферійних зонах.

Список використаних джерел і літератури

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / Пер. с англ. О. Уральской. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 256 с.
2. Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. В.В. Львова; послесловие Г.А. Арбатова; науч. ред. А.А. Сидоров. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
3. Layne C. From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy // *International Security*. – 1997. – Vol. 22. – № 1. – Summer. – P. 86-124.
4. Lind M. *The American Way of Strategy: U.S. Foreign Policy and the American Way of Life*. – New York: Oxford University press, 2006. – 294 p.
5. Lind M. *Land of Promise: An Economic History of the United States*. – New York: HarperCollins, 2012. – 586 p.
6. Lind M. *Blocpolitik* // *The National Interest*. – 2017. – July-August. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/feature/blocpolitik-21208>
7. Porter P. Why America's Grand Strategy Has Not Changed. Power, Habit, and the U.S. Foreign Policy Establishment // *International Security*. – 2018. – Vol. 42. – № 4. – Spring. – P. 9-46.
8. Снайдер Д. Мифы империи и стратегии гегемонии // *Прогнозис*. – 2006. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intelros.ru/2007/08/09/mify_imperii_i_strategii_gegemonii.html
9. Smith T. *America's Mission. The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. – Princeton, New York: Princeton University Press, 1994. – XVIII, 455 p.
10. Hunt M.H. *The American Ascendancy. How the United States Gained and Wield Global Dominance*. – Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2007. – 405 p.
11. Gardner L.C. *A Covenant with Power: America World Order from Wilson to Reagan*. – New York: Oxford University Press, 1984. – XV, 251 p.
12. Williams W.A. *Empire as a Way of Life: An Essay on the Causes and Character of America's Present Predicament along with a Few Thoughts About an Alternative*. – New York: Oxford University Press, 1980. – 225 p.
13. Leffler M.P. *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. – Stanford, Cal.: Stanford University Press, 1992. – 712 p.
14. Schlesinger A.M. Jr. *The Cycles of American History*. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1986. – XIII, 498 p.
15. *Історія Сполучених Штатів. Нарис* / Гол. ред. Г. Синкотта. – К.: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2002. – 406 с.
16. NSC 20/1: U.S. objectives with respect to Russia // *Containment: Documents on American Policy and Strategy, 1945-1950* / Ed. by Th.H. Etzold, J.L. Gaddis. – New York: Columbia University Press, 1978. – P. 173-203.
17. NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security (April 14, 1950) // *Naval War College Review*. – 1975. – Vol. XXVII. – May-June. – P. 51-108.
18. NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security (April 14, 1950) / *History and Public Policy Program Digital Archive, US National Archives*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116191>
19. Address delivered by Secretary Acheson at the University of California, Berkeley (March 16, 1950) // *Department of State Bulletin*. – 1950. – March 27. – P. 473-478.
20. Мальков В. Хотел ли Сталин развязать Третью мировую войну? Прогноз Густава Хильгера, май 1951 г. // *Россия XXI*. – 1997. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecc.ru/XXI/RUS_21/ARXIV/1997/malkov_07_1997.htm
21. *American Cold War Strategy: Interpreting NSC-68* / Ed. by E.R. May. – Boston: Bedford/St. Martin's, 1993. – 240 p.

22. Кречетников А. Карибский кризис: мир у опасной черты // Би-би-си, 13 октября 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/russia/2012/10/120928_caribbean_crisis
23. Макнамара Р. Путем ошибок к катастрофе. Опыт выживания в первом веке ядерной эры / Пер. с англ. А. Антошиной. – М.: Наука, 1988. – 149 с.
24. Запись беседы А.И. Микояна с Президентом Дж. Кеннеди. 29 ноября 1962 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/CMCrisis/59.PDF
25. Kennedy J.F. Commencement Address at American University, Washington, D.C., June 10, 1963 / The American Presidency Project. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9266>
26. Bush G. National Security Strategy of the United States. – Washington: The White House, March 1990. – V, 32 p.
27. Excerpts from Pentagon's Plan: "Prevent the Re-Emergence of a New Rival" // The New York Times. – 1992. – March 8. – P. 14.
28. Bush G. National Security Strategy of the United States. – Washington: The White House, 1993. – II, 21 p.
29. Либер К.А., Либер Р.Дж. Стратегия национальной безопасности Президента Буша // Внешняя политика США. Электронный журнал Государственного департамента США. – 2002. – Т. 7. – № 4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.elibrary.lt/resursai/Uzsenio%20leidiniai/eJournal/vp_10.pdf
30. Bush G.W. National Security Strategy of the United States of America. – Washington: The White House, September 17, 2002. – VII, 31 p.
31. Friedman G. The Real World Order // Stratfor Global Intellegence. 18.08.2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.stratfor.com/weekly/real_world_order
32. Jervis R. The Remaking of a Unipolar World // The Washington Quarterly. – 2006. – Vol. 29. – № 3. – Summer. – P. 7-19.
33. Obama B. National Security Strategy. – Washington: The White House, February 2015. – III, 29 p.
34. Pres. Obama on Fareed Zakaria GPS // CNN Press Room. February 1st, 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2015/02/01/pres-obama-on-fareed-zakaria-gps-cnn-exclusive/>
35. Trump's Speech to Congress: Video and Transcript // The New York Times. – 2017. – Feb. 28. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.nytimes.com/2017/02/28/us/politics/trump-congress-video-transcript.html?_r=0
36. Remarks by President Trump on the Administration's National Security Strategy // The White House. December 18, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-administrations-national-security-strategy/>
37. H.R. 3364 Countering America's Adversaries Through Sanctions Act. 115th Congress (2017-2018). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364/all-info>
38. Trump D.J. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. – Washington: The White House, 2017. – VI, 56 p.
39. Kaine T. A New Truman Doctrine: Grand Strategy in a Hyperconnected World // Foreign Affairs. – 2017. – Vol. 96. – № 4. – July/August. – P. 36-53.

Толстов С.В. Стратегические подходы и приоритеты во внешней политике США: от Г. Трумэна до Д. Трампа.

В статье рассматривается эволюция стратегических подходов и приоритетов международной политики США после завершения Второй мировой войны доныне. Обзор американских внешнеполитических концепций и доктрин позволяет сделать вывод о том, что главной задачей международной политики США в течение всего рассматриваемого периода являлось обеспечение доминирующей роли государства в международной системе.

Анализ внешнеполитических документов подтверждает выводы ряда американских исследователей о том, что концепция доминирования в ее различных интерпретациях выполняла роль «большой стратегии», которая охватывает более узкие по содержанию и более короткие по времени функциональные доктрины сдерживания, оффшорного балансирования, концерта-баланса или блокового распределения мира между конкурирующими группировками.

Коррекция внешнеполитических приоритетов нынешнего президента США Д. Трампа отражает объективный процесс адаптации к многополярной международной системе. Высказано предположение, что условия многополярной конкуренции будут вынуждать США применять новые инструменты влияния, такие как многостороннее и многоцелевое сдерживание, различные формы обеспечения баланса сил на основе региональных союзов, коалиций и сообществ безопасности, или оффшорное вмешательство в случаях, если оно сможет обеспечить выгодное для США решения конкретных проблем.

Ключевые слова: внешняя политика США, стратегия, концепция, доктрина, доминирование, сдерживания, балансирование.

Tolstov S. Strategic Approaches and Priorities in U.S. Foreign Policy: from Harry Truman to Donald Trump.

The article examines the evolution of strategic approaches and priorities of U.S. international policy after the Second World War to present. An overview of American foreign policy concepts and doctrines allows concluding that the main task of U.S. foreign policy throughout this period was to ensure the dominant role of the state within the international system.

The analysis of foreign policy documents confirms the conclusions of a number of American researchers that the concept of preponderance in its various interpretations served as a “Grand strategy” that encompasses the narrower in content and shorter functional doctrines of deterrence, offshore balancing, concert-balance or Blocpolitik.

Correction of foreign policy priorities of the president D. Trump reflects an objective process of adaptation to a multipolar international system. It is suggested that the conditions of multipolar competition will force the USA to use new instruments of influence, such as multilateral and multipurpose containment, various forms of balancing on the basis of regional alliances, coalitions and security communities, or offshore intervention in cases if it can provide the USA benefits solving specific problems.

Keywords: U.S. foreign policy, strategy, concept, doctrine, preponderance, deterrence, balancing.